

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ПІДГОТОВКИ ПЕРЕДМОВИ ДО НАВЧАЛЬНОГО ВИДАННЯ

Як показує аналіз українських підручників, автори та редактори видавництва дуже часто не зовсім добре уявляють собі, що являє собою підручник як специфічне навчальне видання.

Вивчення вітчизняних та зарубіжних підручників свідчить, що до їх складу входять, як правило, текстові (основний, додатковий та пояснювальний тексти) та позатекстові компоненти (апарат організації засвоєння інформації, ілюстративний матеріал, апарат орієнтування тощо). Важливість останніх у сучасних книгах зростає, оскільки позатекстові компоненти відіграють роль організатора навчальної діяльності студента, слугують ефективним засобом мотивації навчання. Ці компоненти органічно пов'язані з формою подання навчальної інформації, способами закріплення кінцевих результатів, забезпечують зв'язок з іншими засобами навчання.

У Методичних рекомендаціях щодо структури, змісту та обсягів підручників і навчальних посібників для вищих навчальних закладів МОН України визначено таку структуру підручників та навчальних посібників:

- зміст (перелік розділів);
- вступ (або передмова);
- основний текст;
- питання, тести для самоконтролю;
- обов'язкові та додаткові задачі, приклади;
- довідково-інформаційні дані для розв'язання задач (таблиці, схеми тощо);
- апарат для орієнтації в матеріалах книги (предметний, іменний покажчики) [1].

У цьому переліку відсутній перелік літератури, проте з тексту методичних рекомендацій зрозуміло, що він є теж обов'язковим елементом. Враховуючи викладене, у загальному вигляді можемо рекомендувати таку послідовність структурних елементів навчального видання: *титульні елементи – видавнича анотація – зміст – передмова – вступ – текст – післямова – додатки – словник базових та основних понять – бібліографічний список (література) – покажчики.*

На наш погляд, для створення сучасного, конкурентоспроможного підручника (навчального посібника) наявність зазначених елементів структури – бажана умова.

Мета статті – розкрити теоретико-методологічні основи підготовки передмови до навчального видання.

Орієнтувальна частина передмови

Орієнтувальну частину передмови відносять до апарату орієнтування в навчальному виданні. Головне її призначення – пояснити структуру

видання, схарактеризувати його архітектоніку, щоб студенти могли вільно орієнтуватися в матеріалі.

У цій частині передмови висвітлюють: роль та значення навчального предмета в підготовці спеціалістів, зв'язок з іншими дисциплінами; цілі й завдання курсу, таким чином, визначають вимоги до знань та вмінь, які мають засвоїти студенти під час вивчення певної навчальної дисципліни (використання інформаційних технологій, технічних засобів навчання, особливості виконання контрольних робіт тощо).

Структура та зміст орієнтувальної частини передмови містять вказівки на те:

- якій програмі (або її частині) відповідає видання;
- які особливості має це видання та які його відмінності (наступність) від попередніх видань;
- якою є структура видання і як побудований текст;
- яка система рубрикації та виділень у виданні;
- які особливості ілюстративного матеріалу;
- яке методичне спрямування змісту щодо самостійної роботи з книгою та застосування технічних засобів навчання.

У навчальних виданнях в орієнтувальній частині передмови наводять таблицю сигналів-символів.

У навчальних виданнях інших країн (наприклад, Франції) до складу орієнтувальної частини передмови обов'язково вводять авторську концепцію побудови книги і вказують на її відмінність від попередніх видань. Французи вважають, що вироблення чіткої та лаконічної характеристики концепції забезпечує ясність, визначеність позиції ще в процесі підготовки видання. Викладачам і студентам така концепція допомагає в конкретизації мети роботи, використанні всіх можливостей видання.

Ця частина передмови, безумовно, може містити й іншу інформацію, яка спрямована на формування мотивації роботи з виданням.

Місце орієнтувальної частини передмови – на початку навчального видання, а саме відразу за змістом.

Інструктивно-методична частина передмови (методичні рекомендації)

Цю частину *передмови* відносять до апарату організації засвоєння навчального матеріалу. Головне її призначення полягає в тому, щоб дати мінімум систематизованих відомостей, як потрібно працювати з книжкою, як користуватись інструментами, засобами оволодіння навчальним матеріалом, вміщеним у ній.

Інструктивно-методична частина передмови має сприяти реалізації завдання “вчити вчитись”. До її змісту також відносять:

- відомості щодо терміну вивчення навчального предмета, видів занять тощо;
- показ попередніх знань, які є основою для успішного вивчення та засвоєння матеріалу видання, зв'язок з іншими дисциплінами;

- рекомендації стосовно засобів контролю за успішним засвоєнням інформації;
- рекомендації з організації самостійної роботи студентів;
- рекомендації до використання технічних засобів навчання.

Цю частину передмови розміщують одразу за орієнтувальною частиною передмови. Мова й стиль інструктивно-методичної частини передмови можуть відповідати вимогам до цих елементів за типом інструкції.

Звичайно, ця частина передмови в кожній конкретній навчальній книзі має специфічні особливості, проте її наявність є обов'язковою в сучасному навчальному виданні.

При конструюванні книги бажано передбачити кольорові та шрифтові виділення основних положень тексту передмови.

Щодо методів викладення навчального матеріалу в книгах, то їх відомо кілька: *індуктивний, дедуктивний, евристичний, алгоритмічний*. Кожний з них має свої переваги й недоліки.

Індуктивний (від конкретних фактів до узагальнень), за загальноприйнятою думкою, сприяє розвитку синтезуючого мислення студентів завдяки систематичному показу процесу інтеграції знань від окремих фактів і відношень до дедалі ширших узагальнень і встановлення закономірностей. Ідеться про те, що систематичне простеження студентами “ходу наукового мислення”, “процесу розвитку наукового дослідження” “дають змогу ефективно формувати пошуковий, дослідницький компонент у структурі їхньої інтелектуальної діяльності. Виходячи з таких міркувань, автори-“індуктивісти” будують підручник або навчальний посібник винятково за індуктивним методом.

Іншої концепції дотримуються автори-“дедуктивісти” (П.Я. Гальперін, Н.Ф. Тализіна, В.В. Давидов та ін.). Основою їх *дидактичного методу* є викладення навчального матеріалу *від узагальнень, загальних правил та закономірностей до їх конкретизації* на окремих прикладах і ситуаціях. Цієї позиції дотримано й у відомій концепції, створеній англійськими дидактами (К. Томасом, Дж. Девісом, Д.Ж. Бердом та ін.). Вона дістала назву *Ruleg – “Правило-приклад”*. Учені вважають, що презентація навчального матеріалу за дедуктивним методом має переваги, і наводять два основні аргументи: 1) навчальна діяльність не може повторювати хід і структуру наукової діяльності – вона має свою специфічну структуру, яка розгортається адекватно за дедуктивної подачі навчального матеріалу; 2) дедуктивний підхід до викладення навчального матеріалу істотно зменшує фізичний обсяг підручника (навчального посібника) порівняно з індуктивним.

Під *евристичним методом* викладення матеріалу мають на увазі таке подання інформації, коли правила та послідовність дій щодо їх застосування в конкретних обставинах не вказується і студент самостійно, нерідко шляхом численних спроб і помилок, має знайти їх (сюди належить і широківідома методика проблемного навчання).

При алгоритмічному викладенні інформації після формулювання основних понять автори наводять якомога точніший, докладніший опис (алгоритм) дій щодо застосування цих понять до розв'язання практичних задач. Отже, студент, який засвоїв і використовує алгоритм, завжди правильно розв'яже задачу.

Аналіз свідчить, що більшість авторів у процесі написання навчального видання вдаються до алгоритмічного опису, не залишаючи студента в ситуації невизначеності щодо вибору необхідного способу дій. Водночас у побудові навчального процесу викладачеві слід, де це можливо, вчити студентів переводити евристичні описи в алгоритмічні.

Вступ у навчальній книзі

Вступ – важлива складова будь-якого видання, що має на меті підготувати читача до успішного засвоєння його матеріалу. Зазвичай вступ – це короткий історичний нарис, який готує читача до розуміння сучасного стану проблеми; виклад початкових понять та пояснення основної термінології; аналіз поглядів, літературних джерел або експериментальних даних; обґрунтування розробки теми.

Вступ у навчальній книзі повинен відповідати таким основним вимогам: характеризувати роль та значення дисципліни (виду занять) у підготовці фахівця, показувати місце цього курсу (його частин) серед інших дисциплін, містити формулювання основних завдань, що стоять перед студентом при вивченні навчальної дисципліни (у разі відсутності передмови, яка вже містить таку інформацію).

Обсяг вступу – 0,1–0,2 авт. арк.

На відміну від інших видань, у підручниках та навчальних посібниках вступ має відповідати специфічним вимогам, які визначені завданнями навчання.

Аналіз змісту і структури вступу підручників для ВНЗ дав можливість виокремити такі основні його типи:

1. *Простий вступ* – це текст в обсязі 0,05–0,2 авт. арк., який містить огляд розвитку певної галузі знань (найчастіше історичний), *без виділень чи рубрикацій*. У ньому в загальному вигляді формулюють головне завдання навчальної дисципліни та мету її вивчення при підготовці фахівця. Такий тип вступу найбільш поширений у підручниках для вищих навчальних закладів (близько 50%).

2. *Розгорнутий вступ* більшою мірою відповідає вимогам та змістові навчальних програм, а також завданням організації інформації в навчальній книзі.

Основою для такого вступу можуть бути структура, зміст і обсяг першої, вступної лекції, тобто в ньому потрібно розкрити предмет певної науки, історію її становлення, зв'язки з іншими галузями знань, головні тенденції та перспективи розвитку предмета. Такий вступ часто містить ілюстрації й рубрикацію (параграфи). Його обсяг – близько 1 авт. арк.

3. *Звичайний вступ* передбачає відповідність тим самим вимогам, що й простий та розгорнутий вступ, але обсяг цієї частини книги не повинен перевищувати 0,5 авт. арк. Такий вступ також може мати рубрикацію.

4. *Комплексний вступ* містить власне вступ, орієнтувальну передмову та методичні рекомендації. На наш погляд, таке поєднання не є доцільним, оскільки кожна із цих частин має виконувати свою дидактичну функцію й буде ефективніше, якщо їх подати окремими частинами, рубриками.

Отже, вступ має містити дані, що характеризують:

- актуальність і причини введення навчальної дисципліни;
- роль і місце курсу в структурі навчального плану;
- відповідність навчальної програми Державному освітньому стандарту вищої фахової освіти (якщо такий є);
- мету й завдання навчального курсу;
- структуру навчального курсу;
- особливості вивчення навчальної дисципліни;
- форми організації навчального процесу із цієї дисципліни;
- взаємозв'язок аудиторної та самостійної роботи студентів при вивченні курсу;
- вимоги до знань і вмінь, що здобуваються при вивченні курсу, відповідно до кваліфікаційної характеристики випускника конкретної спеціальності й спеціалізації;
- обсяг і терміни вивчення курсу;
- види контролю знань студентів та їх звітність.

При побудові тексту вступу слід орієнтуватися на використання можливих зворотів, приблизний перелік яких наведено в таблиці.

Таблиця

Приблизний перелік стандартних мовних зворотів, рекомендованих до використання у вступі

Аспект змісту	Стандартний мовний зворот
Актуальність проблеми	На сьогодні набуває актуальності... До найактуальніших проблем можна віднести...
Причини введення навчальної дисципліни	Причини введення курсу "...” полягають у... Необхідність вступу курсу "...” зумовлена...
Роль і місце курсу	Особливе місце цього курсу у фаховій підготовці зумовлено... У структурі навчального плану... Вивчення цього курсу тісно пов'язане з такими дисциплінами, як...
Відповідність навчальної програми Державному освітньому стандарту	Ця програма побудована згідно з вимогами Державного освітнього стандарту... У зв'язку з відсутністю відповідного Державного освітнього стандарту... Навчальна програма розроблена на основі навчального плану спеціальності (спеціалізації) "...”

Аспект змісту	Стандартний мовний зворот
Мета й завдання курсу	Метою цього курсу є... Цей курс має на меті... При її досягненні вирішуються завдання... Основними завданнями курсу є...
Структура курсу	Курс передбачає вивчення..., ознайомлення... Курс містить такі розділи: ... У курсі висвітлюються такі теми (проблеми, питання, розділи): ... У структурі курсу, що вивчається, виділяють такі теми: ...
Особливості навчального курсу	Особливість курсу, що вивчається, у... Специфіка цієї навчальної дисципліни зумовлена... Відмінними рисами цього курсу є ... Лабораторні заняття з курсу пов'язані з використанням обчислювальної техніки... Курс орієнтований на використання широкого комплексу...
Форми організації процесу навчання	Програма курсу передбачає читання лекцій, проведення семінарських та практичних занять, виконання контрольних робіт...
Взаємозв'язок аудиторної та самостійної роботи студента при вивченні курсу	При вивченні цього курсу студент слухає лекції..., відвідує практичні заняття..., займається індивідуально... Освоєння курсу передбачає, крім відвідування лекцій і семінарських занять, виконання домашніх завдань... Особливе місце при вивченні цього курсу відводиться самостійній роботі...
Вимоги до знань і вмінь відповідно до кваліфікаційної характеристики випускника	У результаті вивчення курсу студент повинен знати основні терміни, поняття, методи, етапи розвитку..., принципи організації..., вміти формулювати..., ставити завдання..., проводити..., користуватися...
Обсяг і терміни вивчення	Курс "... " загальним обсягом ... годин, вивчається протягом ... семестрів
Види контролю знань студентів і їх звітність	Курс завершується заліком у ... семестрі й іспитом у ... семестрі. При цьому до іспиту студент повинен продемонструвати..., показати..., провести... Заліково-екзаменаційні вимоги зводяться до... Вивчення курсу завершується іспитом (заліком), який включає... Обов'язковою вимогою для допущення студента до іспиту (заліку) є виконання..., подання...

Висновки. На сьогодні не всі автори навчального видання розуміють специфіку її структури та змісту. Проблема навчання авторів є нагальною. У статті розкрито зміст та структуру орієнтувальної й інструктивно-методичної частин передмови (методичні рекомендації), вступу в навчальному виданні.

Література

1. Вимоги МОН до посібників та підручників МОН України : наказ МОН України № 588 від 27.06.2008 р.
2. Гендина Н.И. Нормативно-методическое обеспечение учебного процесса в вузе / Н.И. Гендина, Н.И. Колкова. – Кемерово, 2000. – 170 с.
3. Гречихин А.А. Вузовская учебная книга: Типология, стандартизация, компьютеризация : учебно-методическое пособие в помощь авт. и ред. / А.А. Гречихин, Ю.Г. Древец. – М. : Логос : Моск. гос. ун-т печати, 2000. – 255 с.
4. Методичні рекомендації щодо структури, змісту та обсягів підручників і навчальних посібників для вищих навчальних закладів : Додаток 1 до наказу МОН України № 588 від 27.06.2008 р.
5. Система навчального книговидання в Україні: можливості змін : матеріал для обговорення теми / підготували: Г. Касьянов, С. Клепко, Т. Варламова. – К., 2007. – 29 с.

БОЧАРОВА О.А.

ДІЯЛЬНІСТЬ ФОНДІВ З ПІДТРИМКИ ОБДАРОВАНИХ ДІТЕЙ У ПОЛЬЩІ

Досвід європейських країн переконує, якою важливою є діяльність фондів та товариств, що популяризують знання про обдарованих учнів і допомагають їм. Варто зазначити, що в Польщі існує багато подібних установ, що надають фінансову допомогу обдарованим учням. Найвідомішими є: Національний фонд допомоги обдарованим дітям, Польська фундація дітей та молоді, Фонд допомоги молодим талантам Йоланти й Олександра Квасневських, Фундація імені Стефана Баторія, Фундація “Справа нового тисячоліття” та багато інших.

Перш за все, визначимо поняття “фонд” і “фундація”. В українській юридичній енциклопедії подано таке визначення: “Фонд – некомерційна (неприбуткова) організація чи установа з правами юридичної особи, що утворюється в установленому законом порядку й переслідує соціальні, благодійні та культурні цілі” [1, с. 289].

Фундація – об’єднання людей за певними професійними, економічними, соціальними, благодійними чи іншими інтересами.

Мета статті – висвітлити діяльність польських фондів та фундацій, що допомагають розвивати здібності обдарованим дітям.

Найбільшою популярністю серед обдарованих дітей та молоді користується Національний фонд допомоги обдарованим дітям, заснований за ініціативою Р. Раковського й Я. Щепанського 30 березня 1981 р. Через два роки було визначено напрями його діяльності, що полягали в наданні допомоги та підтримки обдарованим учням. Отже, важливим польським проектом, який, починаючи з 1983 р., надає обдарованим учням фінансову й